

KÜRESEL GIDA KRİZİNİN ORTADOĞU İLE AFRİKA'YA YANSIMALARI VE OLASI ÇÖZÜMLER

KYRYLL STURMAK

Yüksek Lisans ESOĞÜ

“

Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle dünyada tahıl fiyatları radikal şekilde artmıştır. Bunun ana sebebi, Rus gemilerinin Ukrayna limanlarını ablukaya devam etmesi ve bunun da arz kıtlığına ve birçok temel ürün için daha fazla fiyat artışına yol açmasıdır.

”

Son aylarda jeopolitik söylem ve uluslararası siyasi tartışmalar, oldukça hassas bir konu olan gıda güvenliği etrafında gittikçe yoğunlaşmaktadır. Konuya hâkim olan birçok uzman ile Birleşmiş Milletler (BM) üst düzey yetkilileri, küresel alanda gıda krizinin ciddi boyutlara ulaşabileceğinde neredeyse hemfikirlerdir; dünyaca bilinen “The Economist” dergisi dahi insan kafataslarıyla kaplı buğday başakçıklarını gösteren bir kapak yayımlayarak yaklaşan bir felaket hakkında uyarmıştır. Artık bu kriz, koronavirüs

pandemisini, gelir eşitsizliğine, göçe ve iklim değişikliğine karşı mücadelenin etkilerini gölgede bırakan en acil insani zorluklardan biri hâline dönüşmüştür. Önceleri gıda piyasası, küresel ısınma gibi sorunlarla sarsılırken bugün gıda tedarik zincirleri, 2020'den önce kimsenin düşünmediği iki olayla sarsılmıştır: Pandemi ve Avrupa'da patlak veren Ukrayna-Rusya savaşı.

Gerçekten bu yılın başında Rusya'nın Ukrayna'ya yaptığı saldırıyla birlikte durum kritik noktaya ulaşmıştır. Çoğu Ortadoğu ve Afrika ülkesi, bu savaşta taraf tutmamaya çalışsa da savaş bu bölgeleri önemli ölçüde etkilemektedir. Zira bunlar, gıda ithalatına en çok bağımlı olan ve fiyatlarındaki keskin artışla yüz yüze karşılaşılan topluluklardır. Böylece buğday ve gübre piyasalarının

daki istikrarsızlık, yalnızca küresel ekonomi üzerinde değil, aynı zamanda Ortadoğu ve Afrika dâhil dünyanın farklı bölgelerindeki gıda tüketim merkezleri üzerinde de büyük etki yaratmaktadır. Bu yazıda, gıda krizinin ana nedenleri incelenecek, uzmanların endişesinin gerçekliği değerlendirilecek ve açlığın sonuçlarının nasıl üstesinden gelinebileceği konusunda bazı pratik tavsiyeler verilecektir.

ORTADOĞU İLE AFRIKA'DA GIDA GÜVENLİĞİ VE YENİ TEHDİTLER

Ortadoğu'da tarih boyunca gıdalar, daima toplumsal endişe ve siyasi istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Bölgenin sürekli susuzluk ve kuraklık, zorlu hava şartları, geleneksel tarım yöntemleri kullanımı nedeniyle tarımcılık açısından verimli bir yer olmaması, buradaki büyük ölçekli çiftçiliği imkânsız hâle getirmektedir. Bu gibi meseleler, 2011'de meydana gelen Arap Ayaklanmalarının ana nedenlerinden birini oluşturmuştur. Dolayısıyla Ortadoğu için gıda krizi, dün ortaya çıkmış bir olay değildir. İstatistiğe göre Ortadoğu ve Afrika'da açlık sınırındaki insan sayısı son altı yılda yaklaşık 10 milyon kişi ile sürekli artmaktadır. Covid-19 öncesi dünyada toplam 690 milyon açlık sınırında insan varken, bugün nüfus 8 milyar kişiye kadar yaklaşmaktaysa her on iki kişiden biri, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daimî açlığa maruz kalma ihtimaliyle karşı karşıyadır.

Mevcut koşullarda gıda kıtlığı tehdidi özellikle Afrika kıtasında ciddi oranda hissedilmektedir. Örneğin, Libya ve Eritre'nin buğday talep-

lerinin %40'ı Ukrayna tarafından karşılanmaktaydı, Tunus ise buğdayın %60'undan fazlasını savaş altındaki Kuzey Karadeniz'den ithal etmekteydi. Genel olarak, Afrika, dünyadaki tüm ekilebilir toprak arazilerinin %60'ını oluşturmalarına rağmen, gıda ithalatına son derece bağımlıdır. Bu yüzden Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi mineral kaynaklar bakımından zengin olan devletler, tarımda o kadar verimli olmadığı ve topraklarında gıda üretimi sağlayamadığı hâlde besin tedarik etmek için yeni yollar aramaya zorlanacaktır.

Fakat Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle dünyada tahıl fiyatları radikal şekilde artmıştır. Bunun ana sebebi, Rus gemilerinin Ukrayna limanlarını ablukaya devam etmesi ve bunun da arz kıtlığına ve birçok temel ürün için daha fazla fiyat artışına yol açmasıdır. Şu an 22 milyon ton Ukrayna tahılı ihraç edilememektedir ve temmuz sonunda buna hasat edilmeyi bekleyen yeni mahsul de eklenecektir. Genel olarak, savaştan önce Ukrayna, dünya buğday ihracatının %30'unu, arpanın %20'sinden fazlasını ve ayçiçek yağının %65'ini sağlarken, Rus işgalinden sonra bazı tahılların ihracatını kısıtlamış ve bazılarını tamamen durdurmaya mecbur bırakılmıştır. Ayrıca Ukrayna topraklarında genel tarımın yanı sıra büyük miktarlarda mısır yetiştirildiği ve gübre üretildiği unutulmamalıdır.

Savaşmakta olan bu iki ülke dünya buğday ihracatının yaklaşık %65'ini oluşturmaktadır. Rusya ise, sadece Ukrayna tahılının ihracatını engellemekle kalmamakta, aynı za-

manda kendine yapılan yaptırımları kaldırmak için elindeki ihraç ham maddeleriyle şantaj yapmaktadır. Üstelik, Ukrayna ile Rusya'nın bu malların ihracatını azaltması, dünya piyasasında besi hayvancılığına dayalı ürünlerin de fiyatlarında artışa yol açmaktadır. Zira hububat fiyatlarındaki artış, diğer gıda piyasalarını, özellikle yem bitkilerinin maliyetine bağlı olan kümes hayvanları ve et fiyatlarını en az %10 oranında etkilemektedir. Bunların dışında bazı yörelerde bu yazın 50°C üzerinde rekor hava sıcaklıkları kaydedilmiştir. Bu durum çok daha kötü bir hasatla sonuçlanıp hükümetleri yurt dışı ihracatı engellemeye itebilir. Benzer şekilde gıda güvenliği meselesi, özellikle Afrika Boynuzu'ndaki gibi yiyecek ithalatına bağımlı olan ülkelerde daha da şiddetlenebilir.

Örneğin Somali, son dönemin en ağır kuraklığını yaşamaktadır. Birbirini izleyen serbest yağışlı mevsimler görülmemiş ve yağmur yağdığında bile sağanak şeklinde gelerek sellere neden olmuş ve çekirge istilasını teşvik etmiştir. Etiyopya ve Kenya'da 2021'in ortasından bu yana bir milyon çiftlik hayvanı ölmüştür. Toplam bu ülkelerde aşırı açlık çeken insan sayısı geçen yıldan bu yana iki katından fazla artarak 10 milyondan 23 milyona çıkmıştır. Afganistan da Taliban iktidara geldiğinden beri kıtlığa sürüklenmiş, raporlara göre yerel nüfusun %95'i etkilenmiştir. Günümüzde Mısır, talebinin %70'inden fazlasını Ukrayna ve Rusya'dan yapılan ithalatla karşıladığından dünyanın en büyük buğday ithalatçısı sayılmaktadır. Ancak bu son savaş, buğday fiyatlarını %60 artırıp Mısır'da enflasyon oranını

%5'ten yaklaşık %15'e yükseltmiştir.

Ukrayna savaşının daha fazla uzun sürmesi ve küresel enflasyon üzerinde baskı uygulayan gıda fiyatlarındaki artışın devam etmesi hâlinde Ortadoğu ve Afrika ülkeleri, yeniden protesto dalgaları ve toplumsal huzursuzluklarla karşı karşıya kalabilir.

Benzer bir durum Lübnan, Irak ve İran'da da söz konusudur. Irak başbakanına göre, devam eden çatışma, ülkesinde gıda fiyatlarında geçen yıla göre en az %40'lık artışa yol açacaktır. Enflasyonun %200'ün üzerine çıktığı ve hükümetin cari faturaları dahi ödeyecek bütçesinin yetersiz olduğu Lübnan'da durumlar daha da karmaşık görünmekte ve ülkeye yapılan gıda ithalatı artık Dünya Bankasından alınan ad hoc kredilerle ödenmektedir. İran'da ise tahıl fiyatları %300'lük artış göstermiş, bu da Mayıs ayından itibaren ülke çapındaki halk gösterilerini meydana çıkartmıştır. Şimdilik en kötü durum Yemen'de görülmektedir: Devam eden iç savaş ve insani kriz ışığında 17.5 milyonluk nüfus, besin yetersizliği yaşamakta ve bu ülkeyi gıda güvenliği açısından dünyanın en sorunlu yeri hâline getirmektedir.

Dolayısıyla eğer Ukrayna savaşının daha fazla uzun sürmesi ve küresel enflasyon üzerinde baskı uygulayan gıda fiyatlarındaki artışın devam etmesi hâlinde Ortadoğu ve Afrika ülkeleri, yeniden protesto dalgaları ve toplumsal huzursuz-

luklarla karşı karşıya kalabilir. Bu bağlamda uzmanlar, mevcut durumla 2010 sonundaki durum arasında birçok benzerliğe işaret edip yeni bir Arap Baharı'nın başlangıcını tartışmaktadır. Üstelik, açıklık nedeniyle insanların Avrupa'da daha iyi bir yaşam arayacağı ve yeni göç hareketlerinin olacağı beklenmektedir. Böylelikle uluslararası gıda krizi giderek daha belirgin hâle gelmektedir.

AÇLIĞI ÖNLEMELİK İÇİN ALINAN TEDBİRLER NELERDİR?

Bütün bunlara rağmen, bölgesel gıda güvenliği çabaları hızla artmaktadır. İklim değişikliğiyle beraber yoğunlaşan kriz, zengin olan ülkeleri gıda üretimi için sınırlarının dışında toprak aramaya zorlamıştır. Öncelikle Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez monarşileri, gıda üretimine uygun olan geniş arazileri dünya çapında satın almaktadır. Böylelikle Mısır'ın yurt dışından gıda ithal etme yaklaşımının aksine bu ülkeler, Afrika dâhil dünyanın diğer bölgelerinde toprak sahibi olup oralarda gıda yetiştirmeyle uğraşmaktadır. Sonrasında Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi bazı devletler, yeterli gıda arzını sağlamak için tarım teknolojilerine yatırım yapıp bu sektörde bilimsel bilgisini artırmaya çalışmaktadır. Ayrıca su kıtlığı sorununu hafifletmek için modern teknolojiyi ilk kullanan ülke İsrail'dir. İsraililer, gelişmiş sulama ve tuzdan arındırma yöntemleri geliştirerek büyük ölçekli sulu tarımı mümkün kılan yeterli düzeye ulaşmışlardır. Ayrıca birçok hükümet, üretim için gıda ve ham madde ihracatına kısıtlayıcı engeller getirmeyi ve sigorta stokları oluş-

turmayı çabalamıştır. Ek olarak uzmanlar, gıda krizi sorununun en üst uluslararası düzeyde çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda bir dizi seçenek tartışılmaktadır. Bir yönden savaşta tarafsızlık statüsünde bulunan ticaret gemilerine Ukrayna limanlarından tahıl taşımak için eşlik edecek savaş gemilerinin Ortadoğu ve Afrika ülkelerine uygun bir misyon düzenlenmesi önerilirken, Ukrayna'ya kendi gemilerini korumak için kullanabileceği silahlar sağlanması da konuşulmaktadır. Çeşitli medya organlarında, buğdayı Ukrayna'dan kara ve demir yollarıyla ihraç etme çağrıları da söz konusudur. Ancak savaş öncesi bu nakliye yöntemi, toplam ihracatın %10'undan fazlasını karşılayamamış ve oldukça masraflı ve Ortadoğu'ya teslimi de senelerce sürebilecek yöntem olarak ifade edilmiştir. Diğer taraftan ileride krizin tekrarlanmaması için gıda konusunu manipüle edebilecek Rusya Federasyonu ile iş birliğinin azaltılması gerekliliğini de dile getirenler olmuştur.

Tüm uluslararası çabalara rağmen dünyada gıda yetersizliğinin gittikçe derinleşmesi öngörülmektedir. BM tahminlerine göre, bugün Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığından kaynaklanan kriz nedeniyle 1,7 milyar kadar insan zarar görebilir.

Dahası, G7 ve Dünya Bankası kapsamında en savunmasız Ortadoğu ve Afrika ülkelerine çeşitli parasal yardımlar öngörülmektedir. Bunun dışında Körfez İşbirliği Konseyi

ülkelerinin (KİK) liderleri gelecek iki yıl içinde gıda projelerine 3 milyar dolarlık yatırım yapmayı taahhüt etmiştir. Uluslararası konsolidasyondan bahsederken yalnızca hükümetler arası kuruluşların değil, bazı devletlerin de bölge ülkelerine krizin aşılmasında yardım sağlamaya hazır olduklarını belirtmekte fayda vardır. Örneğin, ABD, Ortadoğu ve Kuzey Afrika için 2,5 milyar dolarlık kısa-uzun vadeli gıda güvenliği yardımı sağlama vaadinde bulunmuştur; önmüzdeki beş yılda 5 milyar dolar daha verilmesi planlanmıştır.

Son olarak mevcut verilere göre, tüm uluslararası çabalara rağmen dünyada gıda yetersizliğinin gittikçe derinleşmesi öngörülmektedir. BM tahminlerine göre, bugün Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığından kaynaklanan kriz nedeniyle 1,7 milyar kadar insan zarar görebilir. Unutulmalıdır ki bu sorunun kolay çözümü yoktur. Olumlu senaryoda, savaşın oldukça hızlı sonlandırılması, mahsulün bir kısmı kaybedilse dahi ticaretin bu yılın sonuna kadar normale dönmesini sağlayabilir. Fakat diğer senaryolara göre, savaşın uzun sürmesi hâlinde durum vahim bir noktaya ulaşabilir; birkaç tahıl üretim sezonu önlenemez, ülkeler iç baskı nedeniyle gıda ihracatını engellemeye başlayabilir, fiyatlar ve enflasyondaki radikal artış devam edebilir, savunmasız toplumlar derin şekilde etkilenebilir ve özellikle Afrika ile Ortadoğu'da kıtlık ve göç dalgaları başlayabilir. Bu nedenlerden ötürü Rusya'nın gıdayı silahlaştırması, sadece Ukrayna için değil, dünyanın yoksul milyonlarca insanı için de ölümcül tehdit oluşturmaktadır. ■